

сягнення основної цілі педагогічної діяльності й педагогічної дії – створення умов для гармонійного розвитку особистості дитини, що завжди повинна бути гуманістичною. Розвиток у вихованців інтелекту, афекту і волі, а також позитивних почуттів, уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви свідчили про психологізацію педагогіки, а власне сама педагогіка ставала психологією в педагогічній дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. Олександрія, 1927. 410 с.
2. Коваленко О. З історії музичного виховання у навчальних закладах старого Чернігова. Три століт-

тя гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: зб. матеріалів ювілейної наук. конф., присвяч. 300-річчю Чернігів. колегіуму і 85-річчю Чернігів. держ. пед. Ун-ту імені Т.Г. Шевченка; редкол.: О. Івоненко (голова), В. Дятлов, О. Коваленко, В. Лемківський, М. Носко. Чернігів : Сіверянська думка, 2001. С. 56–58.

3. Лавріненко Історія педагогічної майстерності: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ, аспірантів, вчителів. К.: Богданова А.М., 2009. 328 с.
4. Машенко С. Філософська освіта в Чернігівському колегіумі. Сіверянський літопис. 2000. № 4. С. 174–180.
5. Травкіна О. Про викладання предметів у Чернігівському колегіумі. Сіверянський літопис. 1999. № 4. С. 110–123.
6. Травкіна О.І. Чернігівський колегіум (1700–1786). Чернігів: ДКП РВВ, 2000. 120 с.

УДК 373.5.016:5(477)«19/20»

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ДІВЧАТ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ УЧЕНИХ

Кохановська О.В., к. пед. н.,
старший викладач кафедри теорії і методики викладання
навчальних дисциплін

*Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради*

У статті проаналізовано стан розкриття проблеми природничо-математичної освіти дівчат у навчальних закладах України ХІХ – початку ХХ століття в дослідженнях учених. Автор статті на основі порівняльного аналізу виокремлює праці, які характеризують загальні питання розвитку освіти зазначеної доби; роботи, що висвітлюють окремі питання розвитку жіночої освіти; дослідження, які аналізують регіональні аспекти розвитку жіночої освіти в Україні ХІХ – початку ХХ століття; праці, присвячені розвитку математичної освіти різних рівнів; наукові розвідки, де розкриваються питання розвитку природничої освіти протягом зазначеного періоду. Зроблено висновок, що питання жіночої природничо-математичної освіти ХІХ – початку ХХ століття є актуальним і малодослідженим, потребує подальшого ретроспективного аналізу з метою впровадження позитивного історичного досвіду в роботу сучасних закладів освіти.

Ключові слова: жіноча освіта, природничо-математична освіта, ХІХ – початок ХХ століття, наукові дослідження.

В статье проанализировано состояние исследования проблемы естественно-математического образования девушек в учебных заведениях Украины ХІХ – начала ХХ века в исследованиях ученых. Автор статьи на основе сравнительного анализа выделяет труды, характеризующие общие вопросы развития образования указанного временного отрезка; работы, которые раскрывают отдельные вопросы развития женского образования; исследования, анализирующие региональные аспекты развития женского образования в Украине ХІХ – начала ХХ века; труды, посвященные развитию математического образования различных уровней; научные исследования, раскрывающие вопросы развития естественнонаучного образования в течение исследуемого периода. Сделан вывод, что вопрос женского естественно-математического образования ХІХ – начала ХХ века является актуальным и малоисследованным и требует дальнейшего ретроспективного анализа с целью внедрения положительного исторического опыта в работу современных учебных заведений.

Ключевые слова: женское образование, естественно-математическое образование, ХІХ – начало ХХ века, научные исследования.

Kokhanovska O.V. REPRESENTATION OF THE PROBLEM OF GIRLS' NATURAL AND MATHEMATICAL EDUCATION IN UKRAINIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY IN THE SCIENTISTS' RESEARCH

The article deals with the state of the problem of the girls' natural and mathematical education development in Ukrainian educational institutions of the XIX and the beginning of the XX century in the theses of scientists. The author of the article, on the basis of the complex comparative analysis, have been discovered works that characterize the general issues of the education development of this period; works that cover particular issues of women's education development; works that represent the analyze of the regional aspects of women's education development in Ukraine in the XIX and the beginning of the XX century; works that deals with the mathematical education development at various levels; works that reveal the natural education development during the studied period. It is concluded that the issue of girls' natural and mathematical education of the XIX and the beginning of the XX century is relevant and poorly investigated and requires further retrospective analysis in order to introduce the positive historical experience in the work of modern educational institutions.

Key words: *women's education, natural and mathematical education, the XIX and the beginning of the XX century, theses.*

Постановка проблеми. Ефективність проведення реформ освіти України значною мірою залежить від обсягу використання ретроспективного досвіду, який ґрунтується на педагогічних здобутках минулого. У цьому аспекті необхідним є аналіз як загальних тенденцій, так і регіональних особливостей, зокрема й жіночої освіти. Це питання є актуальним і в контексті сучасної гендерної політики. На особливу увагу заслуговують історико-педагогічні наукові дослідження, предметом яких є жіноча освіта XIX – початку XX століття. Звернення до таких інформаційних джерел сприяє суттєвому розширенню уявлень суспільства про освіту жінок, особливо в рамках соціально-економічних, культурних, релігійних трансформацій, які відбувалися в регіонах України, що входили до складу Російської імперії. Окрему зацікавленість викликає освітній процес у закладах жіночої освіти імперської доби та природничо-математичний його складник, що завжди була предметом дискусій науковців-істориків [6].

В. Успенська наголошує, що «в науковій літературі жіночу освіту визначають як поняття, що означає, по-перше, рівень освіти жінок у тому чи іншому суспільстві в різні історичні періоди, по-друге, соціально-організовану систему освітніх закладів для жінок» [14, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений аналіз наукових досліджень дає підстави стверджувати, що проблема розвитку природничо-математичної освіти дівчат у XIX – початку XX століття в Україні вже давно перебуває в полі наукового пошуку вітчизняних учених і розглядається в кількох напрямках. Так, серед робіт науковців виявлено праці, які характеризують загальні питання розвитку освіти зазначеної доби (В. Вихрущ, В. Кузьменко, О. Драч, С. Роєнко, О. Онипченко та ін.); висвітлюють окремі питання розвитку жіночої освіти (О. Аніщенко, О. Бабіна, І. Малинко, Л. Прийменко, Т. Сухенко, Н. Слюсаренко

й ін.); аналізують регіональні аспекти розвитку жіночої освіти в Україні XIX – початку XX століття (Л. Єршова, Т. Яковишина та ін.); присвячені розвитку математичної освіти різних рівнів (А. Боярська-Хоменко й ін.); розкривають питання розвитку природничої освіти протягом досліджуваного періоду (Л. Гуцал, А. Мартін, І. Шоробура, Т. Собченко та ін.).

Кількість наукових досліджень у заданому напрямі постійно поповнюється, що сприяє ще більш повному та різнобічному розгляду питання природничо-математичної освіти дівчат і виявленню шляхів імплементації досвіду минулого в сучасний освітній вимір.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення питання природничо-математичної освіти дівчат у навчальних закладах України XIX – початку XX століття у наукових розвідках сучасних вітчизняних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтуючись на вивченні науково-педагогічних джерел, установили, що питання розвитку природничо-математичної освіти дівчат у навчальних закладах України XIX – початку XX століття порушувалося в історико-педагогічній науці.

З'ясовано, що проблемі освіти дівчат XIX – початку XX століття присвячено певне коло дисертаційних робіт, де відображено зміни, які відбувалися протягом зазначеної доби в Україні. У них подано визначення жіночої освіти, представлено періодизацію її розвитку, розкрито вплив соціальних, економічних, політичних факторів на її становлення, виокремлено напрями впровадження ретроспективного досвіду в умовах реформування сучасної школи.

Так, досліджуючи розвиток професійної освіти жінок в Україні в другій половині XIX – початку XX століття, О. Аніщенко (2000) висвітлює тенденції розвитку жіночої професійної освіти, специфіку законодавчого забезпечення відповідних закладів освіти в Україні другої половини XIX – початку

XX століття, здійснює класифікацію жіночих навчальних закладів, у тому числі рукодільних і сільськогосподарських [1, с. 8–9].

Вивчення досвіду жіночої середньої освіти в Україні висвітлено в науковій праці Т. Сухенко (2001) [13]. Зокрема, авторка описує головні напрями урядової політики, визначає рушійні сили процесу створення мережі жіночих навчальних закладів, основними з яких вважає роль місцевої громади та окремих приватних осіб, розкриває зміст навчально-виховного процесу.

Вагоме значення мають дослідження, які розкривають регіональні аспекти розвитку жіночої освіти.

Регіональний аспект розвитку освіти дівчат розглядається в дисертації «Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття)» Л. Єршової (2002). Науковець висвітлює генезу розвитку підготовки дівчат на землях Волині, окреслює передумови її становлення, етапи й тенденції розвитку; класифікує жіночі навчальні заклади та визначає особливості їх функціонування й управління ними. Зокрема, також окреслюється роль навчальних відомств, громадсько-політичних об'єднань і приватних осіб у розвитку жіночої освіти в регіоні [5, с. 6].

В. Добровольська (2006), розкриваючи особливості розвитку системи жіночої освіти Півдня України, зазначає, що розвиток мережі закладів освіти для дівчат сприяв «активному залученню жінки до промислового і суспільного виробництва, відходу від обмеженої ролі матері-дружини-господарки, помічниці чоловіка» [4, с. 4]. У дослідженні вперше проводиться комплексний аналіз порівняльної системи жіночої освіти (початкової, середньої, професійної, вищої) Півдня України на початку XX століття. Науковець аналізує процес становлення та розвитку системи жіночої освіти, з'ясовує вплив соціально-економічного й громадсько-політичного розвитку держави на створення мережі жіночих навчальних закладів [4].

Ще однією роботою, в якій розглядається регіональний аспект підготовки дівчат у XIX – початку XX століття, є дисертація Т. Шушари (2006), яка розглядає жіночу освіту в Таврійській губернії. У рамках теми вона конкретизує поняття «жіноча освіта», під яким розуміє «процес засвоєння систематизованих загальноосвітніх знань, умінь і навичок, а також формування всебічної розвинутої, гармонійної особистості жінки, підготовки її до виконання функції матері, дружини, участі в соціально-економічному, політичному, культурному житті суспільства» [16, с. 9].

У контексті дослідження становить інтерес монографія «Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX – XX століття» Н. Слюсаренко (2010), у якій зроблено комплексне дослідження системи жіночої освіти означеного періоду, широко розкрито форми, методи й засоби трудової підготовки дівчат і пропозиції щодо вдосконалення такої підготовки в умовах сучасності [10, с. 2].

Широке коло наукових праць присвячено проблемі природничої підготовки в навчальних закладах України XIX – початку XX століття.

Так, у дослідженні І. Шоробури (2007) на основі системного підходу проаналізовано становлення й розвиток шкільної географічної освіти в Україні у XIX–XX століттях. Авторка здійснює періодизацію шкільної географічної освіти в Україні, виділяє соціально-економічні, політичні, культурні чинники, які визначали її розвиток на різних етапах. У роботі також схарактеризовано структуру і зміст географічних курсів, які викладалися протягом різних періодів, виокремлено шляхи, форми й методи навчання географії в процесі розвитку національної школи; виявлено позитивні та негативні чинники й тенденції в сучасній географічній освіті України [15, с. 9].

Дисертаційна робота Т. Собченко (2008) висвітлює розвиток природничої освіти молодших школярів другої половини XIX – початку XX століття. Обґрунтовуються 3 етапи розвитку такої освіти (1852–1870 рр.; 1871–1900 рр.; 1901–1920 рр.) на основі особливостей соціально-політичного, економічного, культурного розвитку країни, впливів державної політики та суспільного руху, створення нормативної бази, зміни змісту тощо. Цінними в дослідженні є виокремлені тенденції в розвитку природничої освіти в історичному контексті: усвідомлення єдності людини з навколишнім світом; посилення уваги науковців до природничої освіти як засобу всебічного розвитку учнів початкової школи; поступове набуття природничою освітою статусу навчальної дисципліни початкової школи; розроблення науково-методичних засад природничої освіти; обґрунтування взаємозв'язку теоретичного навчання з практичною діяльністю учнів [12, с. 4].

У роботі А. Мартін (2008) здійснюється аналіз розвитку змісту природничої освіти у вітчизняній середній школі другої половини XIX – початку XX століття. Дослідниця також розкриває погляди педагогів на зміст природничої освіти в середній школі XIX – початку XX століття й визначає основні напрями її реформування. Цікавим

надбанням роботи є виокремлення змін у світовій науці, які визначили переворот у розвитку природничих наук. Математичний напрям А. Мартін зараховує до природничих наук, а жіночу освіту розглядає як частину загальної освіти, проводячи паралелі між підготовкою хлопців і дівчат [7, с. 6].

У контексті дослідження інформаційно цінною є робота Л. Гуцал (2011), що присвячена розвитку шкільної природничої освіти на Правобережній Україні в другій половині XIX – початку XX століття. У дисертації представлено матеріали комплексного аналізу розвитку природничої освіти визначеної доби, виділено етапи, згідно з якими відбувався розвиток природничої підготовки, обґрунтовано чинники, що впливали на неї; здійснено аналіз структури і змісту шкільних природознавчих предметів, розвитку форм, методів і засобів навчання природознавства в контексті розвитку сучасної школи [3, с. 5–6]. Л. Гуцал під шкільною природничою освітою розуміє «процес і результат набуття учнями систематизованих знань з основ наук про природу і Всесвіт, формування на їх основі світогляду і розуміння явищ природи, місця й ролі людини у природному середовищі, відповідних теоретичних та практичних умінь і навичок, виховання у школярів свідомого й бережливого ставлення до природи, прагнення до подальшої самоосвіти шляхом вивчення фізико-математичних та природничо-географічних навчальних предметів, а саме: природознавства, фізики, астрономії, хімії, математики (арифметики, алгебри, геометрії, тригонометрії), біології (ботаніки, зоології, анатомії та фізіології людини, загальної біології), географії» [3, с. 13]. Це вказує на те, що, як й А. Мартін, Л. Гуцал зараховує до природничого математичний складник.

Становлення й розвиток вищої математичної освіти в Україні у XIX – на початку XX століття розкрито в монографії А. Боярської-Хоменко та А. Троцько (2015). Авторами на основі аналізу джерельної бази схарактеризовано становлення й розвиток системи вищої математичної освіти; обґрунтовано її етапи, висвітлено мету, форми та методи викладання відповідно до окреслених етапів; окреслено шляхи впровадження прогресивних ідей минулого в сучасну систему вищої освіти. Проте варто зауважити, що питання вищої освіти дівчат у цьому дослідженні окремо не розглядалось [2, с. 2].

Зміст шкільної початкової математичної освіти в Україні у 60-ті роки XIX – 30-і роки XX століття окреслює Н. Міськова (2005). Науковець зауважує, що початкова

школа кінця XIX – початку XX століття на українських землях, які входили до складу Російської імперії, складалася з навчальних закладів Міністерства народної освіти, церковнопарафіяльних шкіл та освітніх закладів інших відомств. На вивчення математики відводилось у середньому 21% навчального часу. Аналізуючи предмет дослідження, Н. Міськова зазначає: «Зміст початкової математичної освіти у зазначений дослідженням період, як і в наш час, визначався і закріплювався в статусі обов'язкового для реалізації навчальними програмами, структурованими шляхом виділення змістових ліній. Мають місце лише певні коливання у кількості, назвах змістових ліній та варіаціях їх взаємного поєднання» [8, с. 15]. Автор глибоко досліджує трансформацію змісту початкової математичної освіти, яку вона також розглядає узагальнено, не відокремлюючи жіночу від чоловічої.

Окрему групу досліджень, які допомагають різнобічно побачити й оцінити стан природничо-математичної підготовки дівчат, є дослідження суспільного руху жінок другої половини XIX – початку XX століття, що представлено в роботах А. Сав'юк [9], Л. Смоляр [11] та ін.

Уважаємо, що увага до історичних аспектів природничо-математичної освіти, зважаючи на широке розповсюдження сьогодні гендерних досліджень, є прогресивним показником сучасної науки й набуває все більшого поширення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у процесі аналізу історико-педагогічних робіт встановлено, що існує значна кількість публікацій, які дають змогу простежити динаміку та тенденції становлення й розвитку природничо-математичної освіти дівчат у навчальних закладах України XIX – початку XX століття. У ході історіографічного огляду з'ясовано, що тенденція розгляду різних аспектів природничо-математичної підготовки жінок досліджуваної доби різнобічно представлена в роботах багатьох вітчизняних науковців.

Усі автори акцентують увагу на педагогічних передумовах становлення жіночої освіти XIX – початку XX століття, періодизації її розвитку, змістовому наповненні навчально-виховного процесу в різноманітних закладах для жінок (у тому числі під час висвітлення особливостей природничо-математичної підготовки). Також науковці звертають увагу на важливість впливу на розвиток освіти дівчат соціально-економічних, культурних, політичних, релігійних подій. Безперечно, всі перераховані роботи мають важливий вплив у контексті про-

вадження позитивного ретроспективного досвіду в систему сучасної освіти України.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, перспектива подальших розвідок полягає у глибинному поетапному її аналізі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщенко О.В. Розвиток професійної жіночої освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2000. 20 с.
2. Боярська-Хоменко А.В., Троцько А.В. Становлення та розвиток вищої математичної освіти в Україні у XIX – на початку XX століття: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 324 с.
3. Гуцал Л.А. Розвиток шкільної природничої освіти на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир, 2010. 20 с.
4. Добровольська В.А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901–1910 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Дніпропетровськ: Б.в., 2006. 20 с.
5. Єршова Л.М. Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2002. 307 с.
6. Клочко О. Жіноча освіта середини XIX – початку XX століття на українських землях Російської імперії в вітчизняних історичних та історико-педагогічних дисертаційних дослідженнях. Гендерна парадигма освітнього простору. 2015. № 2. С. 32–39. URL: <http://journal.kdpu.edu.ua/gender/search/authors/view?firstName=Оксана&middleName=&lastName=Клочко&affiliation=&country=>
7. Мартін А.М. Розвиток змісту природничої освіти у вітчизняній середній школі (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2008. 20 с.
8. Міськова Н.М. Становлення змісту шкільної початкової математичної освіти в Україні (60-і роки XIX – 30-і роки XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук / Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир, 2005. 20 с.
9. Сав'юк А.М. Просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій на півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2013. 18 с.
10. Слюсаренко Н.В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX–XX століття: монографія. Херсон: РІПО, 2009. 456 с.
11. Смоляр Л.О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини XIX – поч. XX ст.: сторінки історії: монографія. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.
12. Собченко Т.М. Розвиток природничої освіти у початковій школі в історії педагогічної думки другої половини XIX – XX століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків: Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2008. 20 с.
13. Сухенко Т.В. Середня жіноча освіта в Україні (XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2001. 20 с.
14. Успенская В. «Спор о женщинах» или европейская традиция теоретизирования в духе феминизма, 15–18 вв.: материалы к лекциям. ТвГУ, 2000. 56 с.
15. Шоробура І.М. Становлення та розвиток шкільної географічної освіти в Україні (XIX–XX століття): автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2007. 43 с.
16. Шушара Т.В. Розвиток жіночої освіти в Таврійській губернії (XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Київ: Б.в., 2006. 20 с.